

מי שיברח מהתמרון, לא ינצח

עפר שלח | 12 באוגוסט, 2021

בפברואר 2019, ערב פיזור של הכנסת ה-20 והכניסה למעגל הבחירות החוזרות ונשנות ששיתקו את המערכת הפוליטית בישראל, פרסמנו - ח"כ (והיום השר לביטחון פנים) עמר בר-לב ואני - מסמך על כוחות היבשה, הצורך בהכרעה לגבי תפקידם במערכה ותוכניות בניין הכוח הנגזרות מכך. בשנים שלפני כן עמדנו בראש שתי ועדות המשנה הרלבנטיות של ועדת החוץ והביטחון - אני בראש הוועדה לתפיסת הביטחון ובניין הכוח, ובר-לב בראש הוועדה למוכנות וביטחון שוטף. המסמך הופץ למקבלי ההחלטות בגרסה חסויה, שכללה התייחסות נרחבת לפרויקטים ספציפיים ולתכניות אופרטיביות קיימות; בגרסתו הפומבית הוצגו השאלות התפיסתיות והצעה להכרעה ברורה.

בשנתיים וחצי שחלפו מאז אך החמיר הצורך לקבל החלטות משמעותיות בסוגייה זו. הרמטכ"ל הנוכחי, רא"ל אביב כוכבי, פועל למעשה מיזמה הראשון של כהונתו ללא תקציב רב-שנתי ותכנית רב-שנתית מאושרת לבניין הכוח (תר"ש). בינתיים סיפק מבצע "שומר החומות" המחשה למה באמת צה"ל חושב על כוחות היבשה בלחימה - למרות הרטוריקה הרמה על חשיבותם - ומהי ההשפעה של מצב זה על ההישג במערכה.

לכן, בהסכמתו של השר בר-לב, חשבתי לנכון להביא את המסמך לידיעת מקבלי החלטות והציבור בגרסה מעודכנת ולא מסווגת, בתקווה שהפעם הוא אכן ישמש בסיס לדיון של ממש ולהכרעות המתעכבות כבר עשורים - עיכוב המטיל צל על עתידו של רוב הכוח הלוחם של צה"ל ועל הביטחון הלאומי.

סוגיית צבא היבשה - גודלו, הרכבו, הרלבנטיות שלו במערכות הצפויות של צה"ל ובעיקר הנכונות להפעילו - עומדת בליבו של ויכוח פנים וחץ-צבאי כבר שלושה עשורים לפחות. הוויכוח הפך מהותי ומיידי בעקבות מלחמת לבנון השנייה, וסבבי העימות ברצועת עזה שבאו בעקבותיה. עם התפרקותה של סוריה נעלם הצבא הסדיר הגדול האחרון על גבולותיה של ישראל. במקביל צמח בצפון ובדרום איום מסוג חדש: ארגונים היברידיים, שיש להם מאפיינים של צבא, גרילה וטרור בעת ובעונה אחת, והם חמושים בנשק רקטי המאיים על כל שטחה של ישראל. אם אל מול האיום הקודם הצורך בצבא יבשה חזק להכרעה היה ברור, תפקידו של הכוח היבשתי בלחימה מול האיום הנוכחי ברור פחות.

במערכות האחרונות ניכר ההיסוס של הדרג המדיני והצבאי כאחד לעשות שימוש בתמרון יבשתי. הסיבות ידועות, ואציין כאן רק שתיים מהן: החשש מפגעים (וההערכה לגבי רגישות הציבור לנפגעים בקרב), וחוסר האמון בתוצאה ששיג הכוח היבשתי בתנאי המערכה הקיימים. במלחמת לבנון השנייה וב"צוק איתן" הופעלו כוחות היבשה בסופו של דבר, אחרי היסוסים ועיכובים, למטרות לא ברורות או שנויות במחלוקת, שלא הייתה להן הכנה של ממש בהיבטי מודיעין, אימון יחידות ותורת לחימה. התוצאות הבינוניות (בלי קשר לתוצאות ארוכות הטווח של המערכה) רק חיזקו את חוסר הרצון להפעיל את הכוח היבשתי במערכות הבאות.

במבצע "שומר החומות" אף לא גויס כלל עיקר הכוח היבשתי במילואים, כולל חטיבות מובחרות שהן חלק מהדרג המסתער הראשון של צה"ל. תמרון יבשתי גדול יחסית, שהיה אמור להיות חלק ממבצע הונאה להורדת החמאס אל מתחת לקרקע, ואז פגיעה משמעותית בו מהאוויר, לא בוצע כלל – וכתוצאה מכך תוצאות החלק האווירי של המבצע דלות למדי בהיבט הפגיעה בפעילי חמאס. קשה לומר שצה"ל סיפק הסבר מניח את הדעת להימנעות זו ממימוש תכנית, שהייתה אמורה להיות כלי מרכזי בהשגת הישג של ממש במערכה.

ההישג הנדרש מצה"ל

כל דיון והחלטה על אודות תכניות אופרטיביות ובניין הכוח הנגזר מהן חייב להתחיל בהישג הנדרש מצה"ל במערכה – ומערכת הייחוס, כלומר זו שאליה צריך להתכונן, היא תרחיש רב-זירתי, שעיקרו מלחמה נגד חיזבאללה ואולי גם כוחות אחרים בחזית הצפון.

בניגוד לאויב שעמד מול מדינת ישראל בחמישים שנותיה הראשונות – צבאות סדירים גדולים וכוחות שריון ממונעים – האויב העומד מולנו היום בגזרות השונות מתבסס על מעין מסגרות ח"ר, והוא חלש איכותית מצה"ל וקטן ממנו משמעותית בסדר הכוח. גם הניסיון הקרבי שצבר חיזבאללה בסוריה, (שעליו גם שילם מחיר משמעותי בנפגעים), אינו סוגר באמת את פערי העוצמה בינו לבין צבא מודרני שיש לו מטוסים, טנקים ומודיעין מעולה. מנגד, יכולתו של אויב זה לפגוע בעורף האזרחי של מדינת ישראל ובתשתיותיה היא גדולה לאין שיעור מיכולתו של האויב של פעם. יכולת זו אינה מהווה איום על עצם קיומה של מדינת ישראל, אך יש בה איום משמעותי על העורף האזרחי ותפקוד המדינה.

במסמך "אסטרטגיית צה"ל" המעודכן משנת 2018, הגדיר הרמטכ"ל דאז גדי איזנקוט את ההישג הנדרש מצה"ל במערכה שבה הוא פועל להכרעה, "שתבטא בחוסר יכולת, בחוסר רצון או בשניהם אצל האויב לפעול נגדנו, ובחוסר יכולת להגן על עצמו. חתירה להכרעה מסוג זה מטרתה לחזק את ההרתעה ולשנות את המצב האסטרטגי כך שיבוא לידי ביטוי בפגיעה ביכולת ההתעצמות המחודשת של האויב, ובתקופות רגיעה ארוכות אחרי העימות".

זוהי גישה התקפית ביסודה, הנובעת מן המסורת והרוח של צה"ל, שהן התקפיות ויוזמות. בר-לב ואני מסכימים, כי זהו אכן הבסיס הנכון לבניין הכוח של צה"ל ולהפעלתו במערכה משמעותית. ההישג הנדרש בכל מערכה הוא מצב, שבו השאלה "מי ניצח" אינה מוטלת

בספק. גם אם אין לאויב נקודת הכרעה מובהקת, וגם אם המערכה לא תסתיים בהנפת דגל לבן מצדו, הפער בין הנזק הפיסי, המדיני והתודעתי שספג לבין זה שספגה ישראל חייב להיות חד-משמעי. במערכות האחרונות התגאתה מערכת הביטחון בכך שרוב כוונותיו ההתקפיות של חמאס סוכלו. ואולם אין בכך די. **הישג נדרש הגנתי אינו מספיק בשום אופן ובשום מערכה.**

מכאן נובעות שתי תובנות עקרוניות:

א. היכולת הגבוהה יחסית של האויב הנוכחי לפגוע בעורף ובמרקם האזרחי של ישראל, ואורך הנשימה שלו בהפעלת האש (בוודאי כשמדובר בחיזבאללה), מחייבים שמשימתו העיקרית של צה"ל היא להכריע את כוחות האויב במשך הזמן הקצר ביותר.

ב. ראוי שיתרונו האיכותי של צה"ל על פני אויביו ישחרר אותו מהצורך ביתרון כמותי משמעותי בכל נקודה. המאסה הקריטית הנחוצה לניצחון בקרב אינה חייבת לבוא לידי ביטוי במספר הכלים או החיילים, אלא במכפלה של כמויות בעליונות טכנולוגית, היתרון שברשתיות ומודיעין, אימון הלוחמים והמפקדים ועוד גורמים המעצימים את האפקטיביות של היחידה הלוחמת. כוח התמרון היבשתי צריך להיות גמיש, מהיר וזריז. עליו להתבסס על איכותו העודפת של צה"ל על פני היריב והרבה פחות על כמות, קרי סד"כ הכוחות המתמרנים הכולל.

לפיכך, ההישג הנדרש מן הצבא במערכה הוא: פגיעה משמעותית באויב, שתשנה את רצונו ואת יכולתו לפעול בתוקפנות נגד ישראל לזמן רב, וזאת בתוך זמן קצר. לשם כך נדרש תמרון יבשתי מהיר, קטלני ורב עוצמה.

זה צריך להיות ההישג הנדרש לא רק מול אויב הייחוס הנוכחי, חיזבאללה וחמאס, אלא גם אם תחול בעשור הקרוב בנייה מחדש של צבא סוריה. צבא סורי סדיר אמנם יחזיר לתמונה חלק מן האתגרים של "המלחמות הגדולות", ואולם צה"ל ערוך היטב מול אתגרים אלה גם היום, במגוון כלים שפותחו כדי לעמוד מולם לפני עשורים ועם יתרון עצום במודיעין ועוצמת אש. ייתכן בהחלט שגם איום סורי מחדש יהיה דומה יותר למאפיינים של חיזבאללה (ביזור, היטמעות בשטח אורבני, ובעיקר איום אש מנגד על העורף הישראלי).

מסקנות מ"שומר החומות"

במבצע "שומר החומות" הגיעו הדברים למצב קיצוני: ישראל ניהלה מערכה במגרש הפיסי, שבו נפגעו יכולותיו הצבאיות של חמאס ונתקפו נכסים שלו; ואילו המערכה של חמאס התנהלה כמעט כולה במישור המדיני-תודעתי, והוא זכה בה להישגים חסרי תקדים – מיצב את עצמו כמגן ירושלים, ולראשונה הצליח להבעיר את השטח ולגרוף הזדהות הן ביהודה ושומרון ובעיקר בתוך ישראל. פעולתו של צה"ל באש מנגד לא השפיעה כלל על הישגיו האסטרטגיים של חמאס ואף הגבירה אותם.

יתרה מזאת: מתוך הבנה של יתרונה המוחלט של ישראל במודיעין ובאש, הפעיל חמאס את מירב יכולותיו, כולל ירי מאסיבי לירושלים ולמרכז הארץ, כבר בימים הראשונים של המערכה, וזאת בניגוד לתפיסת ההפעלה שלו במערכות קודמות (ושל חיזבאללה בלבנון השנייה), שלפיה בימים הראשונים התמקד בירי לעוטף עזה ואיים כי אם תימשך המערכה ירחיב את הטווח. תפיסת הפעלה זו גרמה לכך שאת כל הישגיו השיג חמאס כבר בימים הראשונים ללחימה; פעולות צה"ל בהמשך לא הקטינו הישגים אלה, ומנגד לא גרמו לחמאס נזק שיגרום לו להתחרט על מעשיו.

לאורך כל המערכה הובעה עמדה של מערכת הביטחון, שלפיה הנזק לחמאס יחזיר את ההרתעה הישראלית. ואולם בתוך פחות מחודשיים מסיומה דיווחו גורמים באותה מערכת כי יחיא סינוואר, מנהיג חמאס ברצועה, חש התרוממות רוח ואף "משיחיות" לנוכח מה שהוא תופס כהישג כביר שלו במערכה, ונכונותו לאתגר את ישראל אם תנאיו להפסקת אש לא יתממשו.

יש להדגיש כי אם יפעל חיזבאללה מתוך אותה תפיסת הפעלה בתרחיש צפוני, יספוג העורף של צפון ישראל אש בכמויות חסרות תקדים, שאחריה ספק אם תהיה דרך להימנע מהפעלת כל הכוח הצה"לי, כך שגם מי שישאף להגביל את המערכה לאש מנגד עלול, בסבירות של ממש, למצוא את עצמו נגרר למערכה הכוללת מהלך קרקעי נרחב.

בהצהרות שונות של הדרג המדיני והצבאי הוזהר חיזבאללה מכך שיכולתה של ישראל לפגוע בנכסים אסטרטגיים שלו – כדוגמת השמדת מערך הטילים לטווח בינוני והפצצת רובע הדאחיה במלחמת לבנון השנייה – גדלה בהרבה ב-15 השנים שחלפו מאז. אין להטיל בכך ספק, ואולם הלקח של לבנון השנייה מלמד שגם פגיעה שכזו אינה מונעת מן האויב להסתגל במהירות למצב החדש, להתמיד בלחימה ולגרום נזק ניכר לעורף הישראלי.

תפיסת ההפעלה: "סטנד אין" מול "סטנד אוף"

את הדיון התורתי המתמשך בסוגיית ההכרעה, משך הלחימה וההישגים האפשריים והנדרשים, ניתן לתמצת בשאלה הבאה: האם התפיסה המבצעית המובילה בהפעלת הכוח היא "סטנד אין", כלומר כוח השואף למגע עם האויב, תמרון לשטחו, חיכוך בכל סוגי התווך (אש, חזית, עומק) והגעה להישג קרקעי המוביל להכרעה? או שמא הדרך למצות את יתרונותיה של ישראל היא גישה של "סטנד אוף", המביאה לידי ביטוי את העליונות של צה"ל באוויר, במודיעין ובאש מדויקת מנגד ואת ההגנה האקטיבית והפאסיבית החזקה על אזורי ישראל, ומפעילה על האויב לחץ באמצעות מערכה מאסיבית מנגד, שמטרתה להביא אותו להרמת ידיים בשל נזק מצטבר?

את הדיון הזה חשוב לערוך תחת התניה של מאסה מספיקה: כדי להגיע להישג משמעותי, חייב שיהיה ויפעל כוח מספיק בכל אופן שייבחר. המצב הגרוע ביותר הוא זה שבו יהיה בידינו משהו מכל דבר, שאינו מספיק כדי לממש בסופו של דבר את ההישג הנדרש. מגבלות

האמצעים – תקציב, כוח אדם – מכתובות צורך להכריע, שכן כל ניסיונות העבר להחזיק בגישה של "גם וגם" עלו ביוקר ולא הביאו בסופו של דבר לתוצאה ראויה.

יתרונות גישת ה"סטנד אופ"

צמצום מספר הנפגעים בדרג הלוחם: סוגיית הנפגעים הייתה גורם מכריע בהחלטות הדרג המדיני והצבאי במערכות האחרונות. מערכה מנגד תעלה בהגדרה במספר נפגעים מינימלי בדרג הלוחם. ניתן לומר במידה של זהירות שגם בעורף עשוי מספר הנפגעים להיות קטן מהצפוי, למרות האש הכבדה, לנוכח השיפור המתוכנן ביכולות הגנה אקטיבית ופאסיבית ובהינתן תודעה ראויה של האוכלוסייה.

חופש החלטה לדרג מדיני: מערכה מנגד יוצרת לחץ מסוים על הדרג המדיני בדעת הקהל ובתקשורת, אבל משאירה בידי גמישות גדולה יותר בקבלת החלטות. היא גם קלה יותר לסיום חד-צדדי של ישראל, בהיעדר מנגנונים יעילים לסיום הלחימה: הכוחות לא שקועים בשטח האויב, שאלת יציאתם משם, בהסכם או ללא הסכם, אינה מעיקה על מקבלי ההחלטות. אין גם הצטברות של אבדות, היוצרת לחץ בדעת הקהל. כל שנדרש הוא לעצור את אמצעי האש הנשלטים על ידינו לחלוטין. לפיכך, תפיסה זו מאפשרת לדרג המדיני גמישות להפעלת מהלכים מדיניים לסיום המערכה והשגת ההישג הנדרש, כולל סיום חד-צדדי.

שימוש באמצעים גנריים והעתקה קלה מזירה לזירה: יכולות "סטנד אופ" ניתנות להעתקה קלה יותר מזירה לזירה. חיל האוויר ממריא מאותם בסיסים לתקיפות בדרום, בצפון ובמעגלים שני ושלישי. ההגנה האקטיבית בנויה בשכבות הנותנות מענה לאיומים קרובים ורחוקים. כך גם התועלת שניתן להפיק ממאמצי המודיעין והסייבר. לכן, יכולות שייבנו על פי תפיסה שכזו יוכלו לשרת את צה"ל אל מול מגוון של איומים וזירות פעולה, לעומת הצורך להתאים כוח יבשתי לזירות פעולה שונות.

אפשרות להקטין את הנזק האגבי: יכולות ה"סטנד אופ" של ישראל הן ברובן מדויקות. יחד עם מודיעין מעולה הן מאפשרות להשפיע במידה מרבית על שיעור הנזק האגבי שייגרם בתקיפות – מה שעשויה להיות לו משמעות רבה בהשתקפות המערכה בעולם ובשימור הלגיטימציה החיצונית והפנימית לפעולה. זאת, לעומת מערכה בתמרון קרוב, שבה החיכוך הגבוה עם השטח, אל מול אויב הנעלם בתוך האוכלוסייה האזרחית ופועל מתוכה, וכן פערי מודיעין והצורך לעסוק בקרבות חילוץ – כל אלה מגדילים את הסכנה למספר רב של נפגעים אזרחיים מהצד השני.

טענת נגד לנקודה אחרונה זו היא שהסובלנות הבינלאומית לנזק האגבי של פעולות ישראל אינה תלויה במספרים היבשים בלבד. הפצצה מאסיבית מרחוק של יעדי רקטות וטילים של חיזבאללה, שרובם מוסתרים בתוך המרחב הבנוי ואף בבתי שבהם גרים אזרחים, עלולה לגרום לפגיעה קשה באזרחים בתוך זמן קצר. התגובה הבינלאומית לכך עלולה להיות קשה

יותר מאשר למספר גדול של נפגעים בקרבות חיכוך בתוך מרחב עירוני. ואולם באופן עקרוני, ככל ששיקול הפגיעה בחפים מפשע מכתוב החלטות במהלך הלחימה, פעולה מרחוק משאירה בידי הצד הישראלי מידה גדולה יותר של שליטה באירוע.

חסרונות גישת ה"סטנד אופ"

הארכת משך המערכה ונזק לעורף: המערכות מאז מלחמת לבנון השנייה הן דוגמה מובהקת לחיסרון זה. הן נוהלו מתוך גישה של "סטנד אופ". התמרון הקרקעי, אם בכלל בוצע כזה, היה מאוחר (כחודש מתחילת המערכה בלבנון השנייה), מוגבל, לא מוכן ולמטרות עם תכלית מבצעית לא ברורה. התוצאה הייתה מערכות ארוכות ללא תחושה של הישג ממשי.

ההשלכה התמורה ביותר של התמשכות זו היא הנזק לעורף. יכולות האש של האויב בתרחיש צפוני הן כאלה, שגם בהינתן טובי המאמצים נגד התחמשותו בכלי נשק מדויקים והגדלת ההצטיידות במיירטים, יגרם לעורף הישראלי נזק כבד בהרבה מכל מה שהכרנו, באבדות ובהשבתת תשתיות חיוניות. גם אם יישמר מספר נפגעים קטן מתחזיות קיימות של מאות רבות של הרוגים, נזק זה עלול להחמיר את התחושה הקשה בציבור ולפגוע משמעותית בהרתעה של ישראל.

במובן זה, יש משהו מוטעה ומטעה במערכות האחרונות בדרום. מערכות ההגנה האקטיבית מפני טילים ורקטות והמכשול הקרקעי בפני מנהרות נותנים תשובה מספקת לאיום הנוכחי שמציבים חמאס/הג'האד האסלאמי הפלסטיני על העורף. הדבר מאפשר מערכה ממושכת (51 יום ב"צוק איתן", 12 ימים ב"שומר החומות") עם מספר קטן יחסית של נפגעים בעורף.

מנגד, עצם התמשכות המערכה מעניקה לאויב החלש יחסית הישג תודעתי, שנוסף כאמור ב"שומר החומות" להישגים משמעותיים בזירה הפנימית. והחשוב מכל: **בתרחיש צפוני, אל מול אויב המחזיק בכ-150 אלף רקטות, טילים וכטב"מים תוקפים המכוונים לכל שטח ישראל ובמיוחד לצפונה, לא נוכל להרשות לעצמנו מלחמת "סטנד אופ" ארוכה - הן בהיבט של הפגיעה בעורף והן במשמעותה לתחושת הניצחון במלחמה.**

התמשכות המערכה עלולה אף להביא לכך שבשל לחץ ציבורי ותחושת דשדוש יופעל בסופו של דבר תמרון מוגבל ונכה, שאינו מכוון להישג של ממש אלא רק להיות מענה לחשש שצה"ל אינו מתמרן כי הוא פוחד מכך, כפי שקרה בלבנון השנייה.

היעדר תודעת ניצחון ישראלי בשני הצדדים: מערכות ה"סטנד אופ" כמעט בלתי אפשרי שיסתיימו בהכרעה ברורה, המשנה את רצונו של האויב להילחם. ריבוי נפגעים אצל האויב אינו יוצר בהכרח יתרון: במערכת הא-סימטריות של זמננו, הריגה מרחוק, באמצעים שהאויב אינו יכול להתגונן מפניהם, אינה יוצרת אצלו תחושה של חוסר אונים, אלא דווקא מעצימה את תחושת העמידה שלו ומקדמת את המערכה המדינית נגד ישראל והאשמתה בשימוש לא מידתי בכוח, פגיעה באזרחים ואף פשעי מלחמה.

פעם אחר פעם, כולל ב"שומר החומות", דיברה המערכת הצבאית על כך שכאשר יראה האויב בתום המערכה את הנזק שנגרם לו, יכיר בתבוסתו ויירתע מחידוש האש. פעם אחר פעם הערכה זו התבדתה, שכן לא היה באמת על מה להתבסס חוץ ממשאלת לב. מנגד, האויב יחוש תחושת הישג של ממש בכך שהחזיק מעמד לאורך זמן מול הצבא החזק באזור, מנע ממנו את דימוי הניצחון, והצליח לפגוע בישראל - פגיעה שגם הגדולים בצבאות ערב לא גרמו שכמוה במערכות הגדולות.

לאחר "שומר החומות", יש בהחלט גם להעלות את השאלה של משמעותה של מערכה ממושכת באש כבדה על התפתחויות פנימיות בישראל, חיכוך בין אזרחים יהודים וערבים ואפשרות של מהומות כבדות ביהודה ושומרון. וכפי שראינו מייד אחרי "שומר החומות", הנזק הפיסי שגרם צה"ל לא הרתיע את חמאס מחידוש כמעט מיידי של בלוני התבערה.

לחץ בינלאומי מתעצם: ככל שהמערכה מתמשכת, ודווקא משום שהפגיעה בנפש בצד השני (כולל בחפים מפשע) גדולה פי כמה מהפגיעה בישראל, עלול להתעצם הלחץ הבינלאומי לסיים את המערכה, כולל בתנאים שאינם נוחים לישראל וללא הישג ממשי או אפשרות להגיע אליו במהלך מדיני בתום הקרבות.

יתרונות גישת ה"סטנד אין"

אפשרות להישג פיסי ותודעתי מכריע: המסקנה הבלתי נמנעת מן המערכות האחרונות היא שהישג כזה הוא מן האפשר רק כאשר ייתקל האויב במלוא עוצמתו של צה"ל, לא רק בכלי נשק בלתי נראים הזורעים הרס מרחוק. הנוכחות הפיסית בשטח, תחושת האיום והנרדפות בכל מקום והסכנה לשרידותם של המערכים החשובים ביותר שלו, עשויים ליצור אצל האויב תחושה של עימות עם כוח חזק בהרבה, להפחית את רצונו להילחם ולהחדיר לתודעתו את ההכרה שדרך המאבק המזויין מול ישראל תביא איתה הרס ואף איום קיומי.

קיצור משך המערכה: מאז 1982 מזהה גישת ה"סטנד אין" ובעיקר התמרון הקרקעי וכיבוש שטח, עם סכנה של התבוסות חסרת תוחלת לאורך זמן ב"בוץ" (בלבנון) או בקבלת אחריות לגורלם של מיליוני אזרחים בשטח לא לנו (רצועת עזה). ואולם, לאמיתו של דבר, תמרון מהיר והחלטי הוא תנאי הכרחי לקיצור המערכה, ולא להארכתה: תהיה הגדרת ההישג אשר תהיה, מהיר יותר להגיע אליו כאשר מפעילים את מלוא העוצמה מראשית המלחמה ולא רק כאופציה אפשרית להמשך, מתחככים באויב ומביאים את המלחמה אליו.

התאמה לרוח של ישראל ושל צה"ל: באיזון בין שתי הגישות יש לקחת בחשבון את טבעם של החברה הישראלית ושל צה"ל. מושגי היסוד של החברה הישראלית על אודות ניצחון צבאי נטבעו במערכות הגדולות. בנוסף, הציבור בישראל מודע היטב לפערי העוצמה בין ישראל לבין אויביה הצבאיים - מודעות המעצימה את הציפיה להישג מהיר, ברור ומכריע. המערכות של השנים האחרונות לא ענו לקריטריונים אלה הן בהיבט הזמן והן בהיבט ההישג הנצפה. לא מפתיע, אפוא, שהן לוו בתחושת חמיצות ציבורית. עובדה זו חשובה לא רק

בהיבט הציבורי-פוליטי שלה, שאין לזלזל בו בהקשר של תהליכי קבלת ההחלטות, אלא גם כי האויב, שמבחינתו ההישג הוא בעצם העמידה אל מול כוח כה עדיף, שאב תודעת הישג נוספת מן הדרך שבה החברה הישראלית, הפתוחה והדמוקרטית, ראתה את המערכה ותוצאותיה.

מצב זה יצר הרתעה הדדית של ממש בגבולות בצפון ובדרום, המוסיפה לתסכול: איך זה, שואל את עצמו האזרח הישראלי, שארגונים קטנים בהרבה מאיתנו במשאבים ובעוצמה מרתיעים אותנו, לא פחות משאנחנו מרתיעים אותם, ואולי אף יותר.

צה"ל במיטבו הוא גם צבא מפתיע, תחבולני ויוזם. הרתיעה מן התמרון יצרה מצב, שבו האויב יודע היטב מה אנו מתכוונים או איננו מתכוונים לעשות. דוגמה מובהקת לכך הייתה ב"שומר החומות", כאשר הידיעה של חמאס שצה"ל אינו מתכוון לתמך לשטחו סיכלה בפועל את מהלך ההטעיה, שהיה אמור לגרום לירידה מאסיבית של פעיליו אל מתחת לאדמה ולפגיעה משמעותית בהם בהפצצה האווירית.

מטבעו, צה"ל הוא צבא השואף להתקפה, תחבולה, והכרעה שאין עליה עוררין. זה נובע הן מן ההיסטוריה שלו והן מטבעו כצבא העם, המנהל מערכות על גבול ישראל ולא פועל כחיל משלוח מקצועי מעבר לים. ערכים כמו הסתערות, החתירה להכרעה, הפיקוד המוביל מקדימה ושאר אבני יסוד של התרבות הבסיסית של צה"ל תואמים סוג לחימה המתאים לו - פעולה מהירה ורבת עוצמה המביאה להישג ברור וחד-משמעי.

חסרונות גישת ה"סטנד אין"

ריבוי נפגעים בדרג הלוחם: תמרון יבשתי ופעולה מקרוב גם בממדים אחרים (אוויר, ים), מלווים באופן בלתי נמנע בנפגעים בקרב כוחותינו. קצרה היריעה מלנתח כאן את רגישות הציבור הישראלי לאבדות בקרב, ואולם יש להזכיר כי במערכות קודמות גרם החשש מנפגעים להיסוס בדרג המדיני והצבאי הבכיר, ובסופו של דבר הופעל תמרון בשלב מאוחר ובאופן שלא היה מסוגל להשיג הישג של ממש והאבדות שנגרמו במהלכו נתפסו במידה רבה כמיותרות.

בעיית אסטרטגיית היציאה ו"השקיעה בבועץ": כל הפעלה של כוח בשטח האויב, בעידן שבו ההכרעה אינה ברורה ויש ספק רב לגבי השגת הסדרה לאחר הלחימה, מלווה בשאלה איך בדיוק מסיימים את המהלך. בעוד שבלחימה מנגד הפסקת הלחימה היא קלה ונשלטת - פשוט מפסיקים להפעיל את אמצעי האש והתקיפה, דבר המצוי לחלוטין בשליטתנו - אזי כאשר כוחות מצויים בשטח ובמגע עם האויב, וקווי הלוגיסטיקה והנסיגה חשופים לפגיעה, המצב סבוך יותר.

פערים במוכנות הקיימת: למרות המאמצים שנעשו בשנים האחרונות, עדיין קיימים פערים של ממש במוכנותו של צה"ל לתמרון. בעוד צה"ל מצטיין בבניין הכוח ל"סטנד אוף" ובהפעלתו במסגרת המב"מ, לא תיתכן השגת ההישג הנדרש במערכה משמעותית ללא סגירה פערים אלה, וכן נכונות להפעיל את מגוון היכולות במהירות ובהחלטיות. גם זרוע

האוויר נדרשת לחדש את תפיסת ה"סטנד אין" שלה, לאור יכולות ההגנה האווירית המתעצמים שמציב האויב, והעלות המאמירה של חימוש מדויק המוטל מנגד.

דגשים לכל תכנית אופרטיבית

מבלי לחשוף את התוכניות האופרטיביות של צה"ל, ישנם נושאים שחובה לשים עליהם דגש כדי להשיג את היעדים במערכה ולהלן כמה מהם, שאינם מסווגים.

הגנה חזקה ומניעת הישג מן האויב: בכל תכנית ומתאר, יש לשים דגש מיוחד על סיכול והדיפה מוחלטת של מאמצי ההתקפה של האויב לשטחנו, שכן כיבוש זמני של יישוב אזרחי או מערך צבאי עלול ליצור עבור האויב "תמונת ניצחון" משמעותית. ברצועת עזה ניתן, כפי שכבר הוכח ב"שומר החומות", להשיג זאת באמצעות הגנה אווירית והמכשול התת-קרקעי, ואולם סיכול תכנית "כיבוש הגליל" של חיזבאללה ידרוש גם הפעלה נבונה ונועזת של כוח קרקעי.

הגנה חזקה זו עשויה לכלול גם התקפות מקומיות לשיפור עמדות וסיכול היערכות האויב במרחק של קילומטרים בודדים לתוך שטח לבנון. הדרך לסיכול תכניות חיזבאללה ל"כיבוש הגליל", על ידי הפעלת כוחות קומנדו שלו למתקפות בתוך שטח ישראל נגד יישובים ויעדים צבאיים, היא לפגוש את הכוחות האלה כבר בשטח לבנון, במהלך התקפי לרצועה הקרובה לגבול. זוהי התקפה שהיא חלק ממאמץ ההגנה, להבדיל מן התמרון לעומק השטח שמטרתו ניצחון במערכה.

תגבור מאמצי התודעה: צה"ל מדגיש את חשיבות התודעה בכל מערכה, ואף הקים מספר גופים העוסקים בכך. יש לשלב בכל מערכה מאמץ תודעה אחוד, שיש לו הישג נדרש ברור והוא משולב עם המאמצים הצבאיים.

הכנה והנעה מוקדמת של מנגנוני סיום: היעדרו של מנגנון סיום מוכן מראש היה מכשול עיקרי בפני קיצור הלחימה במערכות האחרונות. הסתמכות על מנגנון בינלאומי מסורבל, או ויכוחים על זהות המתווך, האריכו את הלחימה ועמעמו את תחושת ההישג. יש להכין מנגנונים אלה במאמצים מדיניים וחשאיים מוקדמים, ולהניע אותם כמעט עם תחילת המערכה המשמעותית, כדי להביא אותם לבשלות בפרק הזמן המתחייב מן ההישג הנדרש.

הכנת אופציה של סיום חד-צדדי לכל תכנית אופרטיבית: כמעט בכל מערכה נתקלה ישראל בשאלה "איך מסיימים את זה", משום שהדרג המדיני והצבאי כאחד נרתעו מסיום חד-צדדי, שיתפרש בציבור כאילו ויתרנו על הניצחון. התוצאה הייתה התמשכות של המערכה ללא הישג נוסף. סיום חד-צדדי אפשרי לא רק במערכה מנגד, אלא גם במערכה הכוללת תמרון קרקעי. יש לחזור לתפיסת הפשיטה שאפיינה את צה"ל במשך שנים רבות, ולהכין לכל תכנית גם אפשרות של סיום חד-צדדי המשאיר את מרחב התמרון בידינו.

החלטות קודמות ומשמעותן

הממשלה החדשה בישראל מצויה בימים אלה בעיצומו של תהליך גיבוש תקציב המדינה, לאחר כמעט שנתיים של פעולה ללא תקציב מאושר. במסגרת זו יצאה הכרזה משותפת של ראש הממשלה נפתלי בנט, שר הביטחון בני גנץ ושר האוצר אביגדור ליברמן, על אודות גודלו של תקציב הביטחון לשנת 2022 – כ-58 מיליארד שקלים. בעת כתיבת הדברים עדיין לא ברור מה משמעותו של מספר זה, שכן יש דרכים רבות לכמת את ההוצאה לביטחון.

ואולם, דבר אחד ברור: המספר שננקב אינו מהווה חלק מסיכום תקציבי רב-שנתי בין המשרדים, כפי שהיה למשל ב"מתווה ברודט" בשנים 2008-2012, או בהסכם "כחלון-יעלון" בשנים 2015-2019. זוהי בעיה בפני עצמה, ואולם היא מחמירה במיוחד בשל העובדה שצה"ל פועל ללא תכנית רב-שנתית מאושרת, וללא תפיסת הפעלה שאושרה גם היא – ובתוכה, כחלק מרכזי, תפיסת הפעלה לכוח היבשתי. ניסיון העבר מלמד, כי בהעדר תפיסה והחלטות מבניות המאוגדות בתכנית רב-שנתית, תוספת תקציבית לא תפתור דבר, בוודאי כשמדובר בסוגיה כה משמעותית ורבת פנים.

תר"ש "גדעון" עוצבה, בחלקים עיקריים שלה, עם דגש על "סטנד און": חידוש וחיזוק של יכולת תמרון יבשתי מהיר וקטלני לחזית ולעומק, תוך השקעת תשומות גדולות באלמנטים כמו צוותי קרב חטיבתיים מתקדמים, מפקדת העומק, והגנה אקטיבית לרקיימ. הרמטכ"ל הנוכחי הוסיף לכך דגש על שילוב יכולות מודיעין והפעלת אש המועברות במהירות לשירות היחידות הקדמיות.

מנגד, ראש הממשלה הקודם בנימין נתניהו הציג, במסגרת מה שכינה "תפיסת הביטחון 2030", רשימת הצטיינות עיקרית שכמעט כולה רכיבי "סטנד און", עם דגש על התגוננות מחד גיסא (מיגון העורף, מיירטי כפת ברזל, מכשול בקווי הגבול וסייבר הגנתי), ויכולת פגיעה מרחוק מאידך גיסא (סייבר התקפי וחימוש מתקדם). נתניהו נקב בתג מחיר של תוספת של 40 מיליארד שקל לעשר שנים לתקציב הביטחון למימוש הרכיבים שעליהם דיבר; תג מחיר דומה, ואף גבוה יותר, הוצג לצורך סגירת הפערים למימוש "גדעון" ותר"ש "תנופה", שטרם אושרה.

ברור שאין יכולת להחזיק את המקל הזה בשני קצותיו, ולגבש במגבלת האמצעים מאסה מספיקה לשתי הגישות. ברור גם, בוודאי לאחר המערכות מאז מלחמת לבנון השנייה, שקיים חשש מהותי בדרג המדיני ובצמרת צה"ל לגבי הישגיו של הכוח הקרקעי והחשש להפעילו, המכתיב גישה של "סטנד און" - לא מתוך הכרעה תפיסתית אלא מתוך קיפאון מחשבתי. המשך המגמה הנוכחית של הוספת יכולות לרוחב, ללא הכרעה הן בשלב בניין הכוח והן בהפעלתו, יוביל בהכרח למערכה מנגד שתהיה ארוכה – בניגוד מוחלט להישג הנדרש – יקרה ומעוטת הישגים.

מן המעט שפורסם על אודות ההסכם בין ראש הממשלה לשרי הביטחון והאוצר הנוכחיים קשה ללמוד על תפיסה כלשהי. יש לזכור שכבר אושרו בקבינט ובוועדת השרים להצטיידות תוכניות לפתח ולהצטייד בתותח חדש ובנגמ"ש "איתן", תכניות שעלותן מיליארדים, המיועדות לחיזוק יכולות ה"סטנד אין". החלטות אלה ואחרות מקשיחות חלק נכבד מן התקציב השקלי והדולרי להתעצמות.

בנוסף, ידוע כי צפויה מצוקה דולרית בתקציב הביטחון בשנים הקרובות, למרות הגדלת סכום הסיוע השנתי בהסכם עם ארצות הברית ל-3.8 מיליארדי דולרים, וזאת בשל רכיבים שונים בהסכם הסיוע עם ארצות הברית שנכנס לתוקפו ב-2019. קיימות התחייבויות נמשכות בדולרים למימון עסקת האדיר (F-35) הקיימת, טנק המרכבה, נגמ"ש הנמ"ר וסעיפים נוספים. מערכת הביטחון נמצאת בשלבי התקשרות שונים לשימוש בשארית הסיוע מארצות הברית לעשור הקרוב, ובתוכה טייסת מטוסי קרב, מסוקי סער חדשים ועוד.

לאור כל זאת, ניתן לומר במידה רבה של ודאות שתידרש תוספת תקציבית נכבדה, כמעט חסרת תקדים וכולה בשקלים, כדי לממש את התכניות שכבר אושרו ואת שלל הרעיונות השונים שהוצגו בדרג המדיני והצבאי. הסכום הכולל שלהם אינו ריאלי ואינו רצוי בתנאי הכלכלה הישראלית, בוודאי לאחר משבר הקורונה שטרם הסתיים.

חשוב מזה: גם אם ימצא הכסף, במחיר כבד לכלכלה ולחברה, אזי ללא הכרעה תפיסתית והתחייבות למסקנות העולות ממנה - הן בסדרי העדיפות לבניין הכוח והן בנכונות להפעלתו - עלולים עדיין להיות פערים ביכולות החיוניות למימוש ההישג הנדרש על פי החזון שאנו מתווים כאן.

בגרסה המסוגלת של המסמך הוצגה תפיסה ברורה אלו מהרעיונות שהוצעו אינם ישימים בתוואי תקציבי סביר, על מה צריך לוותר ומה ניתן לצמצם. ואולם חשוב להדגיש כי בכל מקרה, **יש להשקיע בשנים הקרובות סכומים נכבדים בסגירת הפערים שעדיין נותרו בצבא היבשה. השקעה זו קודמת להשקעה בחלק מיכולות ה"סטנד אופ".**

סיכום

במתארים מסוימים אפשרי הישג משמעותי ב"סטנד אופ", כולל מהלומות אש לא צפויות שיגרמו לאויב נזק שלא ציפה לו. ואולם, אסור שתרחיש מוגבל כזה יהיה הבסיס לבניין הכוח והפעלתו, כשברור שאל מול צבאות, כולל "צבא החיזבאללה", מדובר על סיפור אחר לגמרי.

לפיכך המסקנה ברורה: צה"ל נדרש לבנות ולהפעיל כוח יבשתי מגוון, קטלני ומהיר, בעל יכולות עצמאיות במודיעין ובאש. במערכה כולה יופעלו, כמובן, גם מאמצים משמעותיים באש בכל הגזרות שישתלבו עם התמרון היבשתי, אבל הם אינם ולא יכולים להיות תחליף לו בהשגת ההישג הנדרש בטווח הזמן המתחייב.

ללא כוח יבשתי חזק, שיש לו עוצבות איכותיות המאפשרות להפעיל אותו במהירות גם אם לא נצבר מלוא הסד"כ, ונכונות אמיתית להשתמש בו כמעט מיד עם תחילת

הלחימה מתוך תכניות אופרטיביות מקוריות, לא תשיג ישראל את מה שנדרש במערכה צפונית - והמשמעות לעורף הישראלי, לחברה הישראלית ולביטחון ישראל עלולה להיות חמורה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ, אלדד שביט וג'ודי רוזן